



מדליה אחת, קומדייה של טעויות 500 שנה לגילוי אמריקה

פנחס בר-זאב

תחום אספנות פחות נפוץ בקרב הקהיליה הנטומיסטית, הינו איסוף מדליות בכלל ומדליות ישראליות - מלכתיות ופרטיות - בפרט. סיבה אפשרית היא העובדה שאספינים רבים אינם מתייחסים למדליה כאל פריט נומיסמטי של ממש. הרי המילה 'נומיסטיקה' (numismatics) מרכיבת משתי מילים יווניות: 'נומיס' = אמצעי חליפין או תשלום, ו- 'מטיקה' = מדע. במילים פשוטות, נומיסטיקה פירושה לימוד על - ואספנות של - אמצעי תשלום במובן הרחב של ההגדרה. אכן, רובנו אוסףם מטבעות ו/או שטרות, חלקנו אוסף אסימונים, קרטיסי נשיעו ואמצעי תשלום שונים ומשונים אחרים. אבל מדליות אינן אמצעי תשלום. לכן, הטענה כי אספנות מדליות אינה שיכת לתחום הנומיסטיקה, לאו דווקא מופרכת ותישאר נושא לויכוח.

סוגיה שגם מעוררת ויכוח בין אספנים בכלל, ואספני טעויות בפרט, היא ההגדלה הנכונה של המושג 'טעויות'. מאחר ודוקoa בין חברי העמוהה שלנו וקוראי עلون זה נמנים לא-מעט אספני טעויות, חשוב להגדיר נכונה מושג זה. בעגה של אספן הטעויות המצוי, 'טעות' היא מطبع או שטר עם פגס או חסר שנוצר לאורך תהליך הייצור של המטבע או השטר. אספני מטבעות עם טעויות יחפשו מן הסתם מטבעות מסווגים, הטעויות כפולות או חלקיים, ועוד. משא נפשו של אספן שטרות עם טעויות הוא שטר עם הדפסה חלקית או חסра, אי-התאמה של מספרים סיידוריים עקב תקלה במכונית הדפוס, חיתוך שגוי, וכו'.

תחום איסוף פחות שכיח הינו אספנות של טעויות שנוצרו בתהליך העיצוב של מטבעות או שטרות, ולצורך ענייננו גם מדליות. סיבה אפשרית היא שהסבירות של גילוי טעויות במטבע, שטר או מדליה, נמוכה ביותר, כפועל יוצאת של בקרת איכות קפדנית על ידי גורמים שונים, כגון המעצב, הבנק המרכזי או כל גוף אחר המזמין את הפריט, המטבע או בית הדפוס, ובישראל גם הגוף המשווק - חברת המדליות. למרות נדירותן של טעויות בעיצוב, מכירים כולנו 'פאשלוט' גדולות, כמו מطبع יעקב ורחל' עם טעות חמורה בכיתוב העברי, השטר 'ררב' המפורסם, מדליה מלכטיבית "NANA" ברוסית (ممתי שותים ברוסיה תה עם נענע במקום וודקה?), ואסימון ברכה עם ברכת GREATINGS" באנגלית. גдолן מה החיים!

טעויות אלו יש תמיד מכנה משותף: גдолה ככל שהיא יכולה להיות, מדובר תמיד בטעות בודדת, שלא נתגלתה לאורך מסלול בקרת האיכות. במקרים אחרים, אין כל אפשרות לקומדייה של טעויות על אותו פריט - מטבע, שטר, אסימון או מדליה. האומנם?



כותב שורות אלו, בין השאר אספן של טעויות בעיצוב, חיפש ו... מצא! מדליה מלכטיבית ישראלית בעלת שתים, שלוש, ארבע, חמיש, לא: שש טעויות! ממש קומדייה של טעויות... המדליה ה'יאומלאה' שזוכה לתואר המפוקף של המדליה ה'ימפושلت ביוטרי' היא מדליה מלכטיבית '500 שנה לגילוי אמריקה' תשנ"ב 1992, שהונפקה על ידי חברת המדליות לציון 500 שנה למסעו המפורסם של קריסטופר קולומבוס בשנת 1492. המדליה הוטבעה בארד/טומבק, כסף וזהב,

ועוצבה על ידי האמן אברהם פט. הגרסה מארך שקוטרו 70 מ"מ ומשקלו 140 גרם הוטבעה במפעל קראצ'מר ב- 1,900 יחידות (מהן נותרו 1,866 בידי אספנים), ומדהימה ביוינה.

פנים המדליה מראה את אחת משלוש ספינותיו של קולומבוס (כל הנראה ספינת הדגל 'סנטה מריה',علاיה פקד בעצמו) על רקע מפת אמריקה הצפונית והדרומית, מלואה בפסוק תנ"כ. על גב המטבע מופיעים סמלים רבים המזוהים עם ארצות הברית, כגון פסל החירות, גורד השחקים אמפייר-סיטי ומגדלי התאומים, גשר (דומה יותר לגשר וושינגטון בניו-יורק מאשר ברוקלין המפורסם), מטוס, האטום, טיל המשוגר לעבר הירח, נורת ליבון של אדיסון ו...בקבוק קוקה-קולה.

אבל, כדי להבחין באויה 'קומדייה של טעויות' נזהר לצד הפנים של המדליה. הבה נחשף וננתח את כל הטעויותacht לאחת :



טעות מספר אחת: היה צלב?

בנוספּן נניסינו לאתר מסלול מהיר להוזו המזרחי, היה קולומבוס חזר בחודשות הפצת הנצרות בקרב העמים שיפגש בדרך. ביום אחד היה נפוץ לעטר את מפרשיה הספינות עם צלב גדול, סמל הנצרות. מאחר והעתיקת סמלים מדותות אחירות פסולה ביהדות,طبعי שגם המדליה יוטר על ציר הצלב על המפרשים וישאיר אותם ריקים מכל סימן. לא נותרו צירורים בני זמנו של קולומבוס; לא של דיווקנו ולא של ספינותיו. אולם, על חלק מהציורים המאוחרים יותר של ספינותיו 'סנטה מריה', 'ינניה' ו'פינטה' לא מופיעים צלבים על מפרשיה הספינות. יתר-על-כן, מאוניותיו של קולומבוס נבנו במספר לא מועט של רפליקות נאמנות למקור. על מפרשיה חלק מהרפליקות צוירו צלבים, ועל אחרים לא. בוני הרפליקות שלא הוסיפו עיטורים בצורת צלב נמנעו לכך, כי אין כל וודאות שאכן ספינותיו של קולומבוס עוטרו בצלבי הנצרות.

לא כך חשבו מתכני המדליה הממלכתית הישראלית. במקום לוותר על עיטור המפרשים, 'המציא' המעצב הישראלי 'סמל' חלופי בעל חמישת קודקודים (במקום ארבעה). כתוצאה נראים על פני המדליה שני סמלים משונים ושגוויים.



טעות מספר שתים: כיצד מספרים פסוקים מן התנ"ך?

מדליות ממלכתיות ישראליות נחשות ליצירות אומנות לכל דבר ונאספות על ידי מספר לא כטונן של אספנים בארץ ובעולם. נקודת משיכה נוספת היא ההקשר התנ"כי, המתבטאת בציוטים מן התנ"ך על גבי רוב המדליות הממלכתיות של מדינת ישראל. גם עברו מדליית '500 שנה לגלוי אמריקה' מצאו מתכניתה ציטוט הולם, הלכו מספר תהילים, פרק ח' פסוק ט': עבר ארחות ימים (בכתיב מלא: עובר אורחות ימים). אולם, מתכני המדליה השתמשו במספר לועזי ליד הפסוק, וציינו על המדליה ח' 9 - בדומה למספר בספר תהילים ז' והברית החדשה בעברית שמופצים על ידי גורמים נוצריים... סיבה אפשרית לטעות זו - אשר אולי הייתה מכוונת - היא שימוש בציוט טנ"כני ליד אירוע היסטורי בעולם הנוצרי. אפשרות היא שהמעצב אכן השתמש בספר תהילים נוצרי (רחמנא ליצלן) להעתיקת הפסוק, ומשם ציין המספר הלועזי של הפסוק על המדליה.

טעות מספר שלוש: ...ומה מספר הפסוק בתרגום האנגלי?

במקומות רבים בתרגומים התנ"ך לאנגלית קיימת סטייה בין המספר המקורי לאנגלית למקור העברי. כאמור, הקטוע לקוח מתהילים ח', ט' וצוין על המדליה כ- ח' 9 ליד גרסת המקור העברי, ו- 8.9 ליד התרגומים לאנגלית. אולם, עיוון בספר תהילים גרסת המלך ג'יימס (King James Version) באנגלית מלמדת כי אכן גם כאן יש סטייה בין המספר העברי

All sheep and oxen,
Yea, and the beasts of the field;
The fowl of the air, and the fish of the sea,
And whatsoever passeth through the paths
of the seas.
O LORD our Lord,
How excellent is thy name in all the earth!

לבין המספר בתרגום לאנגלית. בכל ספרי התנ"ך באנגלית מופיע פסוק זה כ- 8.8 Psalms, ולא 8.9! מה יכולה להיות סיבת הטעות? אולי יסתמך העתקת מספר הפסוק מעברית, ללא בדיקת המספר הנכון ליד התרגומים הלועזי. או האם רצו מותכנים המדיליה להימנע מהאפשרות שיעלה חשש כי התרגום לאנגלית על המדיליה הוועתק ממוקור נוצרי? הסבר זה נשמע תמהה, כי מי אם לא נוצרים תרגמו את התנ"ך לאנגלית וشفות אירופיות נספות? מסקנה: אם כבר הושך המדיליה בתרגום אנגלי (כנהוג על כל המדיליות הישראליות), מקור התרגום מן ההכרח יהיה נוצרי. אם כבר, אז כבר: למען הדיקוק ההיסטוריוגרافي היה על מותכנים המדיליה להעתיק נכונה גם את המספר האנגלי.



טעות מספר 4: אם כבר תייחסנו לתרגומים, האם הוא בכלל נכון?
 כאמור, על המדיליה מופיע הцитוט הבא מספר תהילים ח', 9 (MOVAA כאן בכתב מלא): עובר אורהות ימים, אשר מתורגם בספר תהילים בשפה האנגלית "passeth through the paths of the seas" (עובר). כאן אין לכותב שורות אלו הסבר הגיוני לטעות זו, מלבד האפשרות כי לא היה מספיק מקום לחיריתם כל הכתוב באנגלית, והמעצב השם את המילה passeth מטעמי חיסכון במקום.



טעות מספר 5: מה גילה קולומבוס בשנת 1492?
את יבשת אמריקה או איפלו את ארצות הברית, כפי שנרמז בגב המדיליה. טעות! במסעו הראשון שהחל ב-3 אוגוסט 1492, גילה קולומבוּס ריאשונה את האיסן-סלבדור באיטי הבהאמס (12 אוקטובר), בהמשך נתן בקובה (28 אוקטובר), ב-5 בדצמבר 1492 גילה את האיספאניולה (כיום מחולק בין האיטי והרפובליקה הדומיניקנית), שם השאיר חלק מצוותו וחזר לספרד, אליה הגיע ב-15 מרץ 1493. במסעו הראשון ב-1492 קולומבוּס כלל לא התקרכב ליבשת אמריקה. גם במסעו השני ב-1493-94 גילה קולומבוּס רק איים, בדרך כלל באזורי האנטילים. ממש זה חזר לספרד בספטמבר 1494.
רק במסעו השלישי, באוגוסט 1498 - שש שנים אחרי מסעו הראשון - נתן קולומבוּס לשיאונה ביבשת אמריקה, בוונצואלה. במסעו הרביעי והאחרון נתן בהונדורס באמריקה המרכזית, באוגוסט 1502.



טעות מספר 6: אז מה חסר במפה שעל פני המדיליה?
לאור העובדה כי בשנת 1492 גילה קולומבוּס את איי באיטי, היספאניולה וקובה בלבד, בולטים איים אלה בהיעדרם מן המפה של החצי המערבי של כדור הארץ. היסטורית אין כל קשר בין שנת 1492 והיבשת האמריקנית - הצפונית והדרומית - כפי שהיא מופיעה על פני המדיליה.

האם קיימים מטבעות, שטרות, אסימונים - או פריטים נומייסטיים ישראליים אחרים - שייסכוו את מעמדה של מדיליה 500 שנה לגילוי אמריקה? כפרייט בעל מספר הטיעות הגדל ביוטר? שאלה זו מופנית אליכם, חברי האספנים. מצאתם? דוחו על הממצאה בעלון זה, להנאת כולנו.